

Quan les bruixes es confonien amb les amazones

Autor: Jordi Bilbeny

Data de publicació: 25-11-2020

Qui eren les Amazones? Eren les sacerdotesses de la Deessa Mare? Es van arribar a confondre amb les bruixes? En aquest fragment de la 'Sardana i la religió de les bruixes', En Jordi Bilbeny ens ho explica.

Segons el Diccionario Universal de Mitología o de la Fábula, un dels sobrenoms de Venus era Egea, perquè era “honrada molt particularment a les illes de la Mar Egea”[1]. Però, resulta que Egea era una “reina de les Amazones”[2]. I les amazones, “dins del temple de la Lluna, hi professaven diàriament el seu culte”[3]. Això tindria molt de sentit, perquè, mentre per En Pierre Grimal, “la deessa a qui adoraven principalment les amazones era, naturalment, Àrtemis”[4], per la Vázquez Hoys, “el santuari d'Àrtemis a Efes, [va ser] fundat per les amazones a la vora d'un riu, entre maresmes”[5]. Símilment, diversos estudiosos consideren “Àrtemis la deessa protectora de les amazones”[6]. L'Alfonso Reyes està d'acord que la llegenda que ens en parla “està conforme a atribuir a les amazones, a més de l'exercici guerrer, el caràcter sacerdotal”[7]. O bé, d'altres erudits “veuen les amazones com a sacerdotesses d'Àrtemis, la deessa de la cacera i la guerra, que en algunes regions tenia cultes cruels, o com a sacerdotesses d'un culte a la lluna”[8]. Aquest darrer és el cas d'En Robert Graves, que pensa que el nom d'amazones “sembla ser una paraula armènia que significa «dones-lluna»”[9] i que podien haver estat “com les sacerdotesses de la deessa Lluna a les costes sud-est de la Mar Negra”[10]. Àrtemis era, així mateix, “la deessa de la música sota l'advocació d'Àrtemis Himnea” i “presidia els cànctics i dansava en companyia de les Muses, les Gràcies i les nimfes”[11].

Conscient que actualment hom creu que el mot amazones prové d'un modern a-mazos grec, que significa “sense pit”, la Florence Mary Bennett assegura que “sembla probable” que siguem davant d'una “falsa etimologia”[12]. L'Alonso del Real ha anat una mica més enllà i reivindica, amb raó, que “és cert que l'etimologia «sense pit», per indicar que les amazones es tallaven o cremaven el pit per tirar amb arc, és totalment falsa”[13], perquè el terme és tan prehel·lènic com la història d'aquestes dones. I, llavors, postula “que podem suposar una paraula de dos components: un de no indoeuropeu, que seria «áma», que significa «mare» o «Deessa Mare», i un altre, «zones», significant «fills o

descendents de». Les amazones serien o les filles de la Deessa Mare –quelcom semblant entre nosaltres a les filles de Maria– o les filles de mare; això és, en les quals el que és important és la mare i no pas el pare”[14]. A vista de la qual etimologia, conclou que “la primera interpretació és versemblant si recordem la devoció de les amazones a Àrtemis”[15]. O com diu la Florence Bennett, “les Amazones eren devotes de la Mare”[16]. S’entén: de la Deessa Mare o la Mare dels Déus. Cosa ben natural, car En Mircea Eliade subratlla que Àrtemis “incorpora nombrosos trets propis d’una deessa mare”[17].

És a dir, que si amazones vol dir alguna cosa relacionada amb “la mare” o la Deessa Mare, igual que en algunes regions asiàtiques que ho fan amb el terme “Mâ”[18], aquesta, al País Basc és anomenada “Ama”. “Ama Birjina” o “Ama Virgínia” és la “Mare de Déu”[19], que també rep els noms de “Mari, Amari o Amaya”[20]. I no podem oblidar que, com assenyala l’Andrés Ortiz-Osés, “els akelarres s’han d’interpretar, per tant, com a ritus de comunió de l’home amb les bruixes, en tant que sacerdotesses de Mari”[21]. En resolució: si les bruixes eren les sacerdotesses de Mari o Deessa Mare i les amazones eren les sacerdotesses de la Mare Terra o Ama, o li retien culte, és que hi ha un vincle ineludible –amb tants anys pel mig com vulgueu– entre les bruixes i les amazones.

Ara bé: en euskera, el mormefa ZN designa i dóna significat a tot un camp lèxic relacionat amb la vigilància. Així trobem que zain vol dir “vigilant, pastor”; i d’aquí neixen un cúmul de mots amb aquest sentit: artzain (oveller, pastor); itzain (bover); autzain (cabrer); zaltzain (lacai, guardador de cavalls); urdezain (porquer) o ethezain (majordom, guarda de casa)[22]. Zaindu vol dir “guardar, curar de, vigilar” i també “ser fidel” i “protegir”[23]. Zaindari incorpora els significats de “vigilant, guardià”, “centinella, agutzil” i “gendarme”[24]; zainketa és “custòdia, protecció”. I encara, ens podem aproximar molt més al terme prehelènic -ZON si sabíem que zoinu és “cura”, en el sentit de “vigilància”, car tenim en euskera que “eri soinu gabea” és una “malaltia sense atenció”[25]. El mateix que es dóna amb zoñu[26]. Conseqüentment, i a la vista de tot plegat, ara ja som plenament conscients que en euskera ZN té els significats de vigilant, custodi, protector, curador, guardià, centinella o fidel, els quals s’escauen a la perfecció amb la tasca que s’atribueix a les amazones: de custòdies, vigilants, protectores o sacerdotesses de la Gran Mare o Àrtemis.

Però això no és tot. Sabem també que Àrtemis és el nom grec de Diana, la deessa de les bruixes. I que, per tant, com que les bruixes eren les seguidores de Diana i les amazones les seves sacerdotesses, hi hauria d’haver hagut una altra nova mena de lligam entre les bruixes i les amazones, especialment perquè aquestes van assolir gran “fama com a genets hàbils i experts”[27], indissociables dels seus cavalls, amb els quals caçaven i guerrejaven[28]. Però també sabem que muntaven animals fantàstics com els grius, que són éssers mig àliga i mig lleó. Amb ells apareixen pintats a la ceràmica àtica antiga[29]. I també les trobem al costat dels fabulosos centaures[30], que són cavalls amb bust d’home. A les actualitzacions literàries del mite amazònic que es van donar als segles XV i XVI, i, en concret, en el cas precís de Las Sergas d’Esplandián, hi veiem, com la guerrera Calaïfa hi governa un grup d’amazones. En comentar el passatge de les dones genets, la Mónica Nasif innova que, “en realitat, els seus animals de transport no són cavalls sinó grius, criatures monstruoses”[31]. La qual cosa ens fa avinent que les amazones també –si bé mitològicament– es desplaçaven volant a cavall dels grius. Fet idèntic a tot el que ja coneixem de les bruixes, que anaven als seus aplecs muntant cavalls i d’altres menes d’animals que tenien la facultat de volar pels aires.

Com que l’Àrtemis grega era la Diana itàlica, diversos autors parlen directament de les amazones com a verges dedicades al culte a Diana. Aquest és el cas, per exemple, de Sor Maria de Jesús, que, després de comunicar-nos que les amazones es van aplegar en congregació religiosa, en una comunitat de verges, comenta: “Ben aviat cresqué molt el nombre d’aquestes verges més que nècies, amb admiració i aplaudiment del món, a qui els Dimonis ho sol·licitaven tot. Entre aquestes, n’hi hagué una de més celebrada i assenyalada en formosor, noblesa, enteniment, castedat i d’altres gràcies, que la feren més famosa i admirable; i es deia Diana”[32]. De la qual asseveració n’extraïem que les amazones seguien i adoraven la deessa Diana, que, per si no havia quedat gaire clar, era una Verge. I anava també a cavall dels grius. Així, En Richard Payne, en estudiar la simbologia d’aquesta deessa, ens comenta que “en un antic temple prop de la boca d’[el riu] Alfeu, era representada cavalcant a sobre un griu, un monstre emblemàtic format per la forma unida d’un lleó i una àliga, els símbols de la destrucció i el domini”[33].

Cada vegada més, tot porta a veure uns paral·lelismes notables entre les amazones arcaïques, sacerdotesses de Diana-Àrtemis i executores de la voluntat dels diables, i les bruixes de l’època moderna, seguidores de Diana i del Dimoni. Arribats aquí, la Victoria Sendón comenta, a més a més, que “Diana caçadora, guerrera és presentada, doncs, com una amazona, [i] figura associada a aqueixes dones no integrades a les societats patriarcals i que desenvolupen certs poders. En aquest mite [de Diana], amazones i bruixes queden identificades”[34]. I hi quedarien molt més si sabíem que, “segons Diodor [Sícul], les amazones comparteixen frontera amb les Gorgones i els Atlants”[35], els territoris dels quals van envair[36]. I com que els Atlants eren els veïns dels hispans, potser hauríem de mirar amb ulls nous els fets d’aquelles amazones –especialment els religiosos– i començar a entreveure-hi unes connexions molt més històriques i reals que mítiques.

A més a més, En Grimal ens fa saber que “les Amazones són un poble de dones guerreres que descendeix del déu de la guerra Ares”[37], el Mart itàlic, que ara ja sabem que és un desdoblament i una evolució del déu Maru basc, amb qui comparteix, a més a més, identitat en l'arrel del nom[38]. Doncs bé, per aquest mateix autor també som conscients que a Ares “l'acompanyen dimonis que el serveixen d'escuders”[39]. És a dir, que si el pare de les amazones estava relacionat amb els dimonis, també ho havia d'estar amb les bruixes, per tal com són indissociables. Però el mot Ares és etimològicament molt a prop d'Àries i, en alguns casos, s'arriben a relacionar tan íntimament que es podria dir que són sinònims. Així, en parlar dels signes del zodíac, En Joan de Mena ens reporta que “Àries es diu d'ares, que diu el Grec per virtut, o d'Àries, que diu el Llatí per moltó”[40]. I encara: és universalment conegut que el signe zodiacal d'Àries és regit pel planeta Mart”[41]. I, com que Mart i Ares són la mateixa divinitat, llavors podem concloure que Àries i Ares són dues formes diferents també de designar-la. Ho confirma En Santiago Martínez, pel qual “Mart és el déu de la guerra, identificat a la mitologia grega amb el nom d'Hares, d'on també ve el nom del mes de març; el d'Àries, tercer signe del zodíac, i el del dia dimarts”[42]. Això certificaria de ple per què “les llengües romanes confirmen una pronúncia ares” pel mot llatí aries[43]. Però, com que, a més a més, Àries és representat per un moltó i aquesta, juntament amb la del boc, és la forma amb què el Dimoni es manifesta al món, especialment en els aplecs de bruixes, també podríem inferir que Ares i el Dimoni serien dues maneres de representar el Déu precatòlic. Idea que ve reforçada encara pel parer d'En Caro Baroja que, en parlar de les formes religioses dels pobles antics del Nord d'Espanya, afirma que “cal considerar la creença en un déu semblant en algun aspecte al déu Ares o Mart, déu a qui sacrificaven bocs”[44].

És a dir, i com a resum i conclusió, que si els dimonis acompanyen Ares o Mart, les bruixes també, per tal com en són indessociables. Aleshores, si el pare de les amazones és aquest déu Mart i les bruixes eren seguidores de Mari i Maru, llavors les bruixes i les amazones es tornen a identificar. A més a més, atès que sabem que les amazones eren les sacerdotesses d'Àrtemis o Diana, i les bruixes eren les seguidores de Diana o les seves sacerdotesses, tornen a ser davant d'una altra identificació. Finalment, si podem interpretar amazones a través de l'euskera i obtenir que el terme significa les “guardianes d'Ama” o de la Deessa Mare i això també era el que practicaven les bruixes, convertides en les curadores de la deessa Mare Diana, és que les amazones i les bruixes tornaven a ser les mateixes dones. I si, per acabar, les amazones van guerrear, com se'ns diu, amb els seus veïns els atlants i els atlants eren alhora els veïns d'Hispania, és que, d'alguna o altra manera, les amazones i les bruixes havien d'haver coincidit en un moment precís de la història.

Jordi Bilbeny

Notes bibliogràfiques:

[1] B. G. P., Diccionario Universal de Mitología ó de la Fábula; Imprenta de José Tauló, Barcelona, 1835, vol. I, p. 491.

[2] Ídem.

[3] LUIS ALEJANDRO HERNÁNDEZ RÍOS, Doce Arquetipos Sanadores. Historia, simbolismo y clínica de los 12 Curadores del Dr. Bach; Colección Quirontes-1, Editorial Tanshimaláyica, 3a edició, Mèxic, D.F., 2012, p. 82.

[4] PIERRE GRIMAL, Diccionario de Mitología Griega y Romana; traducció de Francisco Payarols, Ediciones Paidós Ibérica, S.A.; 1a reimpressió, Barcelona, 1982, p. 25.

[5] ANA M.ª VÁZQUEZ HOYS, “Artemis-Diana. Diosa del elemento húmedo y de las aguas termales”, Termalismo Antiguo; edició a cura de María Jesús Peréx Agorreta, Universidad Nacional de Educación a Distancia – Casa

[6] MARIE MIGUET-OLLAGNIER, "Mythes et féminisme dans l'oeuvre de Monique Wittig", Réécriture des mythès: l'utopie au féminin; edició a cura de Joëlle Cauville i Metka Zupančič, Editions Rodopi, B.V., Amsterdam, 1997, p. 198.

[7] ALFONSO REYES, Obras Completas; Fondo de Cultura Económica de S.A. de C.V., 2a reimpressió, Mèxic D.F., 1989, «Religión Griega / Mitología Griega», vol. XVI, p. 289.

[8] INGRID SIMSON, América en España: influencias, intereses, imágenes; Librería Iberoamericana, Madrid, 2007, p. 42.

[9] ROBERT GRAVES, Los mitos griegos; traducció de Luis Echávarri i correcció de Lucía Graves, El Libro de Bolsillo-1110, Alianza Editorial, S.A., Madrid, 1985, vol. I, p. 444.

[10] Ídem.

[11] NADIA JULIEN, Enciclopedia de los mitos; Swing, Gavà, 2008, p. 66.

[12] FLORENCE MARY BENNETT, Religious Cults Associated with the Amazons; Columbia University Press, Nova York, 1912, p. 13.

[13] CARLOS ALONSO DEL REAL, Realidad y leyenda de las Amazonas; Colección Austral-1396, Espasa-Calpe, S.A.; Madrid, 1967, p. 101.

[14] Ídem, p. 83.

[15] Ídem.

[16] F. M. BENNET, ob. cit., p. 18.

[17] MIRCEA ELIADE, Historia de las creencias y de las ideas religiosas; RBA Coleccionables, S.A.; Barcelona, 2004, vol. I, p. 359.

[18] F. M. BENNET, ob. cit., p. 67.

[19] MANUEL DE LA SOTA, PIERRE LAFITTE i LINO DE AKESOLO, Diccionario Retana de Autoridades del Euskera; La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo, 1980, vol. 1, p. 247 i 248.

[20] ANDRÉS ORTIZ-OSÉS, La Diosa Madre. Interpretación desde la mitología vasca; Paradigmas-13, Editorial Trotta, S.A., Madrid, 1996, p. 33.

[21] Ídem, p. 95.

[22] M. DE LA SOTA, P. LAFITTE i L. DE AKESOLO, ob. cit., vol. 9, p. 3872.

[23] Ídem, p. 3873.

[24] Ídem.

[25] Ídem, p. 4040.

[26] Ídem, p. 4046.

[27] ESTÍBALIZ TÉBAR MEGÍAS, "Mujeres guerreras en la mitología griega", Protai Gynaikes: mujeres próximas al poder en la Antigüedad; a cura d'Amparo Alfaro Giner i Estíbaliz Tébar Megías, SEMA, València, 2005, p. 55.

[28] Vg. WILLIAM BLAKE TYRRELL, Las amazonas. Un estudio de los mitos atenienses; traducció de Juan José Utrilla, Breviarios-495, Fondo de Cultura Económica, S.A. de C.V., Mèxic, D.F., 1989, p. 92, 100, 107.

[29] Vg. JOSÉ MIGUEL GARCÍA CANO i FRANCISCO GIL GONZÁLEZ, La cerámica ática de figuras rojas: talleres y comercio (siglo IV a.C.). El caso de Coimbra del Barranco Ancho (Jumilla, Murcia); Universidad de Murcia. Servicio de Publicaciones, Murcia, 2009, p. 71.

[30] Cf. WILLIAM BLAKE TYRRELL, Las amazonas. Un estudio de los mitos atenienses; traducció de Juan José Utrilla, Breviarios-495, Fondo de Cultura Económica, S.A. de C.V., Mèxic, D.F., 1989, p. 157.

[31] MÓNICA NASIF, "Aproximación al tema de la magia en varios libros de caballerías castellanos con referencia a posibles antecedentes literarios", Amadís de Gaula: Estudios sobre Narrativa Caballeresca Castellana en la primera mitad del siglo XVI; a cura de Lilia E. F. de Orduna, Problemata Literaria-6, Edition Reichenberger, Kassel, 1992, p. 156.

[32] SOR MARIA DE JESÚS, Mystica Ciudad de Dios, Milagro de su Omnipotencia, y Abismo de la Gracia, Historia Divina, y Vida de la Virgen Madre de Dios, Reyna, y Señora Nuestra Santísima, Restauradora de la culpa de Eva, y Medianera de la Gracia; per Cornelio y la Viuda de Henrico Verdussen, Anvers, 1722, Tercera Part, foli 162.

[33] RICHARD PAYNE KNIGHT, The Symbolical Language of Ancient Art and Mythology. An Inquiry; J. W. Bouton, Nova York, 1876, p. 103.

[34] VICTORIA SENDÓN DE LEÓN, La España herética; Icaria Editorial, S.A.; 2ª edició, Barcelona, 1993, p. 186.

[35] W. B. TYRRELL, ob. cit., p. 117.

[36] Cf. C. ALONSO DEL REAL, ob. cit., p. 70.

[37] P. GRIMAL, ob. cit., p. 24.

[38] Vg. JORDI BILBENY, La sardana i la religió de les bruixes. Una recerca sobre l'espiritualitat arcaica i la geografia sagrada; Libbooks Barcelona, S.L.L.; Barcelona, 2015, p. 195-202.

[39] P. GRIMAL, ob. cit., p. 44.

[40] IUAN DE MENA, Las Treziantas; a casa de Iuan Steelsio, Anvers, 1552, foli 620.

[41] KEVIN BURK, Astrology. Understanding the Birthy Chart. A Comprehensive Guide to Classical Interpretation; Llewellyn Publications, Saint Paul (Minnesota), 2001, p. 54.

[42] SANTIAGO MARTÍNEZ CONCHA, La conexión Atlante. De los gigantes del Génesis a los tripulantes de la nave de Roswell; Villegas Editores, S.A.; 2a reimpressió, Bogotá, D.C., 2004, p. 134.

[43] A. ERNOUT i A. MEILLET, Dictionnaire Étymologique de la Langue Latine. Histoire des mots; Librairie C. Klincksieck, París, 1952, p. 68.

[44] JULIO CARO BAROJA, Los pueblos de España; Colección Fundamentos-54, Ediciones Istmo, 5a edició, Madrid, 1987, vol. I, p. 364.